

Бере до уваги і зважає у власній поведінці на інтереси класної та інших спільнот, до яких належить Оперує поняттям «самоврядування», наводить приклади з історії та сьогодення Спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах Визначає способи власної співучасті в житті класу /закладу освіти / родини / місцевої спільноти	Сталий розвиток – від ідеї до повсякдення. Глобальні цілі і поведінка людини Спільнота, громада в минулому і тепер. Самоврядування. Громадські ініціативи	3. Чому сталий розвиток важливий сьогодні і в майбутньому. 4. Що таке Глобальні цілі сталого розвитку ООН § 46. Яка роль громади в житті людей і суспільства 1. Чому громада важлива для людини в минулому й тепер. 2. Що таке територіальна громада і місцеве самоврядування. 3. Навіщо потрібні громадянські ініціативи	• Що таке сталий розвиток? Яких сфер життєдіяльності людей він стосується? • На основі схеми поясни складники сталого розвитку. Наведи приклади таких змін. Чому ухвалені ООН Цілі сталого розвитку називають глобальними? • Обери одну з Цілей сталого розвитку і поясни її суть. Як досягнення обраною тобою цілі сприятиме сталому розвитку нашої планети і досягненню інших цілей? • Що означає – людина істота соціальна? Чому люди утворюють громади? Як об'єднувались люди у минулому, а як – нині? • Яку роль в житті людей відіграє територіальна громада? Що означає і чому виявляється самоврядування? • Що розуміємо під громадською ініціативою? Чому це важливо для демократії в Україні? • Обговори з однокласниками/ однокласницями нагальні проблеми життя вашої територіальної громади, які можна розв'язати, ініціювавши соціальний проєкт

Пропоновані в таблицях вище завдання й запитання вчитель може використати на уроках предметів/курсів громадянської та історичної освітньої галузі незалежно від того, за яким підручником працюють його учні.

Отже, розроблений зміст і методичний апарат інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5–6 класу забезпечують опрацювання здобувачами освіти і вчителем тематики сталого розвитку і досягнення очікуваних результатів навчання відповідно до ДСБСО на основі поєднання знанневого, смислового й діяльнісного компонентів.

5.2. ІМПЕРСЬКИЙ ДИСКУРС У ЧИННІЙ ПРОГРАМІ

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ», 10 КЛАС¹

Малієнко Юлія Борисівна

кандидат педагогічних наук

У 2022–2023 навчальному році були запроваджені оновлені програми з історії України та всесвітньої історії. У минулорічних методичних рекомендаціях ми аналізували загальні, наскрізні програмові трансформації. Наразі пропонуємо вам тлумачення змін, які стосуються ра-

¹ Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 232 с.

дянського імперського дискурсу в Україні, формування в учнів розуміння поняття-концепту «СРСР – тоталітарна імперія», поняття «червоний імперіалізм», що їх учні досліджуватимуть у 10 класі.

Зрозуміло, що вибір цього аспекту програми пов'язаний з повномасштабною війною РФ проти України. В умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді особливого значення набуває формування у здобувачів освіти патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеології.

У зв'язку з цим акцентуємо вашу увагу на загальній позиції авторів до всіх програм. Українська історична освіта має не відбивати ідеологічні атаки з боку путінського режиму, а послідовно продовжувати формування в учнівства національної історичної пам'яті, усвідомлення єдності України та Українського народу з Європою, прихильності правам людини та демократичним цінностям.

Із цього погляду програма пропонує (не нав'язує, не примушує!) зміну поняття «радянський» на «советський» у контекстах, що вказують на: 1) непритаманні для України і нав'язані керівним центром СРСР/СССР політичні, економічні, соціальні та культурні практики (наприклад, світогляд «советської людини», «советизація», «концепція “советського народу”»); 2) негативізацію, спотворення більшовиками (комуністами) понять «ради», «радитися», «народовладдя». У програмі здебільшого зразки таких заміन запропоновано під час першого вживання понять. Надалі вони зазвичай не повторюються, щоб не переобтяжувати змістову та компетентісну складові таблиць.

Звертаємо увагу, що зміст історії України ХХ ст. концептуально переформатовано з огляду на необхідність урахування його провідної тенденції – розпаду імперій і постання національних держав:

- запроваджено поняття-концепт «СРСР – тоталітарна імперія»;
- увиразнено сутність імперського, тоталітарного режиму в СРСР, каузально (причиново-авт.)-геоцидні злочини радянської влади;
- підкреслено закономірність розпаду СРСР як імперії.

Отже, радянський імперський дискурс учні починають досліджувати в 10 класі. Це й важливо, й складно. Тому наведемо думку дослідниці радянських геноцидів Л. Гриневич, яка визначає перелік важливих типологічних ознак (звичайно не вичерпний), за якими науковці зазвичай відносять певну державу до класу імперій:

- багатонаціональний склад, асиметричність у взаєминах центру-периферії, специфіку яких творять експансіоністські механізми політичної, економічної, соціокультурної інтеграції різнорідних елементів на підставі центр-периферійного підпорядкування;
- територіальна експансія, відсутність або слабкість діалогічності з зовнішнім світом, символічна «прозорість» кордонів та прагнення дальшого їх розширення; «сакральна»¹ наднаціональна ідеологія, вкорінена в догматичних і монотеїстичних доктринах з претензією на загальну правильність і поширення у всьому світі;
- наявність, прояви імперської та периферійної (колоніальної) ідентичностей².

Поняття-концепт – новий навчальний контент, який поєднує кілька важливих наукових положень. Зміст поняття-концепту «СРСР – тоталітарна імперія» розтлумачуємо у наведеній таблиці. Власне компетентісно орієнтована методика формування в учнів історичних, суспільно значущих понять різнобічно розглянута у низці методичних посібників³.

¹ Сакральне – те, що має божественний характер; у тоталітарних імперіях «сакральним» вважається влада, вождь, імперські ідеї тощо

² Гриневич, Л. В. Чи був Радянський Союз імперією, а Радянська Україна – колонією: контури сучасних наукових підходів. http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2020/02/49_14_Grynevych.pdf

³ Малієнко Ю. Б. Методика компетентісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі : методичний посібник / Ю. Б. Малієнко. К. : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 96 с.

Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник / В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 370 с.

Ремех Т., Пометун О. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : Конві Принт, 2021. 222 с.

Зміст поняття-концепту «СРСР – тоталітарна імперія»

Змістові акценти програми з історії України, 10 кл.	Деталізація/увираження поняття-концепту «СРСР – тоталітарна імперія» у змісті розділів, поняттях
СРСР – держава, де імперський спосіб організації влади поєднувався з тоталітарним режимом. Україна в складі СРСР – залежна територія	Програмові акценти Формальний та реальний статус УСРР/УСРР у «договірній федерації» радянських республік – Союзу Радянських/Советських Соціалістичних Республік (Радянському/Советському Союзу, СРСР/СССР). Привласнення союзним центром суверенітету України. «Червоний імперіалізм». Поняття: «залежна територія», «привласнення суверенітету», «сталінізм», «тоталітарна імперія». Орієнтовні теми для практичних занять «Червоний імперіалізм» у більшовицькій пропаганді. «Прояви імперської свідомості в умовах збройної експансії РСФРР в Україну»
Використання в тоталітарній імперії СРСР масових штучних голодів як політичного знаряддя. Увираження геноцидної сутності Голодомору як наслідку одночасної дії комуністичної та імперської практик	Програмові акценти Масові депортації, кампанія з розкуркулення, насильницька колективізація; примусові хлібозаготівлі. Український хліб на експорт, внутрішньосоюзні ринки. Поняття: «геноцид», «Голодомор», «депортації», «директивна економіка», «епоха Голодомору», «розкуркулення», «хлібозаготівлі», «чорна дошка». Орієнтовні теми для практичних занять/написання есе Епоха Голодомору мовою документів, свідчень, чисел... . Стратегії опору Голодомору в повісті Ольги Мак «Каміння під косою». Гарет Джонс vs Волтер Дюранті: спроби донести правду vs інформаційні операції із заперечування Голодомору. Як і чому неправда взяла гору?
Посилення російської експансії у сферах освіти, науки, мистецтва. Різниця між художньо-стилістичними особливостями творів, написаних митцями «розстріляного Відродження» й соціалістичного реалізму	Програмові акценти Мета, прояви, наслідки посилення російської експансії у сферах освіти, науки, культури. Виявлення імперської та антиімперської, антиколоніальної свідомості. Антирелігійна політика влади та її наслідки. Значення «самоліквідації» УАПЦ. Поняття: «Розстріляне відродження». Орієнтовні теми для навчальних проєктів: Реалії радянської дійсності в українській усній народній творчості. «Червоний Ренесанс»: постаті, доля, роль в українській культурі
Відповідальність двох тоталітарних імперій – СРСР і нацистської Німеччини за вчинення в Україні масових репресій та геноцидів (Голодомору, Голокосту, геноциду кримськотатарського народу, народу рома, депортації), інших злочинів	Програмові акценти Україна в складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Поняття: «Великий терор в Україні», «Голокост», «репресії», «геноцид кримськотатарського народу», «геноцид народу рома». Орієнтовні теми для написання есе «Сталінська військово-промислова модернізація ціною мільйонів життів: виправданню (не)підлягає». «Радянська/советська західних областей України у 1939-1940 рр.» «Масові політичні репресії». «Радянські воєнні злочини та депортації». «Нацистський «новий порядок» в Україні». «Концтабори. Масове знищення окупантами мирного населення». «Голокост». «Геноцид ромів». «Відновлення тоталітарного імперського режиму в УРСР». «Депортація кримськотатарського народу як злочин геноциду Депортація інших етносів Криму»

Закцентуємо ще й такий програмовий методологічний аспект, як дослідження учнями не лише інструментів насильства, якого в ХХ ст. зазнавали українці, а й масового опору йому, як-от: пасивні і активні форми опору населення УСРР сталінській радянській політиці.

Пропонуємо тлумачення програмового поняття «червоний імперіалізм». Слово імперіалізм походить від латинського *imperare* – правити. Червоний імперіалізм – сукупність тоталітарної ідеології, державної політики і практик радянської влади/СРСР/РФ. Невід’ємним складником «червоного імперіалізму» є розширення територій, зазвичай шляхом прямого захоплення земель або за рахунок отримання політичного і економічного контролю над ними. Імперіалізм як державна політика завжди передбачає використання сили: прямої військової або в якийсь іншій формі. Ідеологічним забезпеченням зазначеної політики є імперська проросійська пропаганда, як інструмент підбурювання та приховування геноциду, інших злочинів.

Після Жовтневого перевороту більшовики спромоглись зберегти імперію. Хоча її форма була дещо іншою, завдання щодо завоювання земель залишалися традиційними. Тому у чинній програмі чітко наголошено, що територія УНР у той час була окупована та анексована. Радянська влада не була добровільним вибором українців. Включення України в СРСР відбувалося майже за тими ж сценаріями, за якими Путін нині намагається анексувати наші території. У складі радянського союзу Україна була залежною територією.

До практик «червоного імперіалізму» в Україні відносимо зокрема такі: захоплення та приєднання територій України; примусові: радянізація, русифікація, атеїзація, депортації; Голодомор, геноциди; військові, економічні, політичні, екологічні та інші злочини; жорстке, зокрема й військове, придушення будь-яких спроб народів чинити опір (у різні роки: в Україні, Польщі, Угорщині, Чехословаччині).

Освітні виклики, що виникли у зв’язку з повномасштабною збройною агресією РФ проти України, вчительство й учнівство долають разом. Якісні зміни в програмах з історії України, всесвітньої історії дають змогу правильно оцінити імперську політику сучасної російської імперії.

5.3. РОЛЬ ФОТОГРАФІЇ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОМАЦІЇ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Мороз Петро Володимирович
кандидат педагогічних наук

Мороз Ірина Володимирівна

У навчанні учнів історії та громадянської освіти використовують різноманітні типи джерел, серед яких особливе значення мають візуальні джерела, зокрема фотографії. Утім, як показує практика, просто уведення в освітній процес чи вміщення в підручник фотографій не гарантує їх продуктивного використання – часто фотографію недооцінюють і розглядають як ілюстративне доповнення до навчального тексту чи писемного джерела.

Звернемо увагу на кілька причин важливості використання фотографій на уроках історії та громадянської освіти.

Візуалізація історичних подій. Один із найвідоміших американських фотографів ХІХ століття Метью Бреді зазначав «Фотоапарат – це око історії». Фотографії дають змогу учням візуально перенестися в минуле та допомагають їм уявити соціокультурне середовище епохи, яку вивчають, що робить уроки історії більш конкретними та зрозумілими.